

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE

PARTIJEN

GESCHIEDENIS EN BEGINSEL

VAN DE

CHRISTELIJK-HISTORISCHE UNIE

DOOR

J. R. SNOECK HENKEMANS,

Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geschreven en uitgegeven, in opdracht van den
Kamerkring „Arnhem” van de Chr. Historische Unie.

Apeldoorn, Eendrachtstraat 108.

Pervereeniging „Koningin en Vaderland.”

1929

C. X. U.
Bej CHU
1929
2

PROGRAM VAN BEGINSELEN.

vastgesteld 9 Juli 1908, gewijzigd 21 September 1917,
en aangevuld 12 April 1928.

Artikel 1.

De regel, waarnaar het gezag in den Staat moet worden uitgeoefend, is de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods, onverschillig welke de personen zijn, die tijdelijk met eenige staatsbediening zijn belast.

Deze ordening behoort op staatkundig gebied in alles richtsnoer en toetssteen te zijn.

Ter beoordeeling op staatkundig gebied van de vraag, wat die ordening Gods is, worde gelet, niet alleen op de stellige uitspraken der Heilige Schrift, maar ook op het oordeel der Christelijke Kerk en op de leiding Gods, waargenomen in de geschiedenis der volken.

De hoofdgedachte van het Christelijk-Historisch program, aan welke alle uitspraken uit de onderscheidene artikelen moeten worden getoetst, ja, waaruit al deze gedachten zijn voortgekomen, is deze: De mensch, ook de hoogst-geplaatste en machtigste, is niet bevoegd naar eigen wensch te bepalen, wat recht zal zijn; maar de rechtsregelen, welke onder een volk zullen gelden en welke de Overheid geroepen is te handhaven, zijn, als ordening Gods, ons in beginsel klaarlijk geopenbaard in de Heilige Schrift.

Deze hoofdgedachte ligt opgesloten in het woord Christelijk, welk woord voor het staatkundig leven gelijke betekenis heeft als het woord gehoorzaam.

Gelijk de oude geboden: Gij zult niet stelen,

en Gij zult niet echt breken, de grondslag moeten blijven van onze wetgeving omtrent den eigendom en omtrent het huwelijk, zoo moet het woord van onzen Heiland: Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelve, grondslag blijven van onze sociale wetgeving.

Dit hoofdbeginsel vond in de onderscheidene programms der drie politieke groepen, uit wier vereeniging de Unie ontstond, vrijwel gelijke uitdrukking. Nieuw is echter, in het program van 1908, de bijvoeging: „onverschillig welke de personen zijn, die tijdelijk met eenige Staatsbediening zijn belast.” In deze bijvoeging wordt uitdrukking gegeven aan de gedachte, reeds uitgesproken in Art. 1 van het Friesche program van 1898, dat het Christelijk-Historisch beginsel de revolutionaire leer van eene neutrale Overheid verwerpt; omdat het aan de Overheid, als zoodanig, den eisch stelt van de handhaving van zedelijkheid en recht, van gezag en vrijheid, overeenkomstig Gods geboden.

Naast de stellige uitspraken der Heilige Schrift, moet, bij de vaststelling en handhaving van het recht, ook gelet worden op het oordeel der Christelijke Kerk en op de leiding Gods, waargenomen in de geschiedenis der volken. Deze laatste gedachte ligt opgesloten in het woord *Historisch*. Dit woord heeft in den naam van onze Unie tweevoudige beteekenis: nationaal, geldend voor ons eigen volk; internationaal, geldend voor alle volken der aarde.

Voor ons eigen volk, geboren uit den grooten strijd voor vrijheid van godsdienst en vrijheid van geweten, in deze landen in de zestiende en zeventiende eeuw gestreden, wijst het woord *Historisch* op den eisch van getrouwheid aan het beginsel, waaruit deze strijd voortkwam, en aan de hooge roeping, ons volk kennelijk door God aangewezen: steun en schut te zijn van godsdienst en vrijheid.

Voor alle volken der aarde zegt het woord *Historisch*, dat het den mensch niet gegeven is, naar eigen wijsheid kunstige regelen saam te stellen voor het leven van Staat en Maatschappij, maar dat de

mensch heeft te letten op hetgeen, dat zich, onder Gods leiding, in den loop der eeuwen heeft ontwikkeld. Hierbij dient te worden verstaan, dat het leven niet is een toestand, maar dat leven wil zeggen, ontwikkeling en beweging; zoodat, bij het letten op het historisch-gevormde, niet alleen acht gegeven moet worden op hetgeen is, maar ook op hetgeen wordt. Geen angstvallige behoudzucht, maar werkelijke bereidheid tot gehoorzamen moet richting geven aan weg en werk van den Christen, ook in het Staatsleven.

Niet eenvoudig, maar van groote beteekenis is het woord, dat de Overheid ook heeft te letten op het oordeel der Christelijke Kerk, een eisch des te bezwaarlijker te vervullen, naarmate de Christelijke Kerk, ook in ons land, door herhaalde schokken is gescheurd en gedeeld. Het woord uit ons program beteekent dan ook geenszins, dat de uitspraken van eenige bepaalde kerkgemeenschap voor de Overheid bindend zouden zijn, maar wel, dat de Overheid de Christelijke waarheid, door de Kerk beleden, op eigen terrein, naar eigen oordeel, heeft toe te passen.

Art. 2.

De Overheid is, als zoodanig, Gods dienares en in beginsel alleen verantwoordelijk tegenover Hem, aan Wien zij haar gezag ontleent.

Dit belet evenwel niet, dat de personen met uitoefening van de taak der Overheid belast, voor hare handelingen aan andere, niet van haar afhankelijke personen (b.v. de Staten-Generaal) verantwoordelijk kunnen worden gesteld.

De gedachte, uitgesproken in het eerste lid van dit artikel, is het onmiddellijk uitvloeisel van het beginsel in Artikel 1 beleden, en behoeft dan ook geenerlei toelichting.

Het tweede lid geeft de uiteenzetting en de verdediging van het veel-besproken Constitutioneel-Parlementaire Stelsel. De Overheid, de Regeering, re-

geert; maar de personen, met de Regeeringstaak belast, worden, omdat ook zij zondige menschen zijn, verantwoordelijk gesteld aan de gekozen vertegenwoordigers des volks.

De Volksvertegenwoordiging heeft hare eigene taak, geheel onderscheiden van taak en bevoegdheid der Regeering, en zij heeft in de eerste plaats den arbeid der Regeering te steunen, maar daarnevens rust op haar de plicht der contrôle en de roeping naar eigen overtuiging aan de wetgeving mede te werken.

Juiste toepassing van het Christelijk-Historisch beginsel. in dit artikel uitgedrukt, verwerpt alle menschvergoding of slaafsche onderwerping aan eenig vorst of machthebber; maar zij verwerpt ook de leer der volkssouvereiniteit, die het volk, of zijne vertegenwoordigers zou zetten op den stoel der Regeering. Deze juiste toepassing verzekert aan Regeering en Volksvertegenwoordiging elk hare eigene plaats en waarborgt, tot heil des volks, hare harmonische samenwerking.

Art. 3.

De Overheid is geroepen de Christelijk-Historische grondslagen van het volksleven te bevestigen en de Christelijke beginselen in het staatsleven te eerbiedigen.

Art. 4.

In overeenstemming met de Historische ontwikkeling van het Christendom op Nederlandschen bodem, moet Nederland bestuurd worden als een Christelijke Staat in Protestantschen zin.

De inhoud van deze beide artikelen is gemakkelijk te verstaan, na hetgeen gezegd werd over de hoofdgedachte van het program, uitgesproken in Art. 1 en in het bijzonder over deze woorden: „onverschillig welke de personen zijn, tijdelijk met eenige Staatsbediening belast”.

De Nederlandsche Staat is een Christelijk-Protestantsche Staat, krachtens zijne geboorte uit en door

den strijd voor vrijheid van Godsdienst, welke strijd gestreden werd met de kennelijke begeerte deze vrijheid te gebruiken, om naar eigen overtuiging Gods geboden te gehoorzamen. Het is de plicht der Overheid, dit Christelijk-Protestantsch karakter van ons volk te eerbiedigen en zooveel mogelijk te bevestigen, omdat de bewaring en de versterking van de Christelijke grondslagen van het volksleven bestaansvoorwaarden zijn voor het Nederlandsche volk.

Art. 5.

Het constitutioneel Koningschap, opgedragen aan het Huis van Oranje, is de vrucht van de leidingen Gods met ons volk en de natuurlijke ontwikkeling van 's Lands historie en daarom terecht in onze Grondwet bevestigd.

De groote historische waarheid, omtrent de plaats van het Huis van Oranje in ons volksleven, in dit Artikel uitgesproken, verdient volle opmerkzaamheid. De verhouding tusschen Vorstenhuis en Volk draagt in Nederland een zeer bijzonder en teer karakter. Het is niet zóó, dat de Vorsten uit het Huis van Oranje door volkskeuze of grondwet tot het Koningschap zouden zijn geroepen; neen, door Gods leiding werd een innige band gelegd tusschen Oranje en Nederland en werd, na de bange jaren der Fransche overheersching, Willem I als Koning ontvangen en gehuldigd nog eer van eene wettelijke bevestiging van dit Koningschap sprake kon zijn. Vandaar de volkomen juiste uitspraak in dit artikel, dat het Koningschap van het Huis van Oranje in de grondwet werd bevestigd.

Het Christelijk-Historisch beginsel sluit geenszins een anderen regeeringsvorm, dan het Koningschap, uit, maar wel zegt ons dit artikel, dat, zoolang er nog één afstammeling is van het Huis van Oranje, bereid en in staat de plichten van het Koningschap te vervullen, het Nederlandsche volk gehouden is, dezen Koning uit het Huis van Oranje trouw te zijn.

Art. 6.

Het is de plicht der Volksvertegenwoordiging het door de Overheid aldus in te nemen standpunt tegenover elk revolutionair gezind bewind te handhaven.

De inhoud van dit artikel sluit zich volkomen aan bij hetgeen, naar aanleiding van Art. 2, gezegd werd omtrent bevoegdheid en taak der Volksvertegenwoordiging. Overeenkomstig de uitspraken in de artikelen 1 tot 4, rust op de Regeering de plicht, het Nederlandsche volk te besturen en te leiden, in overeenstemming met zijnen Christelijken grondslag en zijne Historische roeping. Als uitvloeisel van het Parlementaire stelsel moet echter gerekend worden met de mogelijkheid, dat het onmiddellijke bewind gevoerd zou worden door Raadslieden der Kroon, die het bestaan van dezen plicht ontkenden, of althans zijne vervulling verzuimden. In zoodanig geval zou op de Volksvertegenwoordiging de ernstige verplichting rusten — zonder te kort te doen aan den eerbied, aan de Regeering verschuldigd — met klem aan te dringen op de handhaving der juiste beginselen in het Regeeringsbeleid, en met woord en daad harerzijds al het mogelijke te doen, ten einde deze handhaving te verzekeren.

Art. 7.

Het doel van de Christelijk-Historische Unie is, de door haar beleden beginselen tot erkenning — niet om de regeermacht in handen van met zekere Christelijke beginselen instemmende personen — te brengen.

Het is dus niet zoozeer te doen om majoriteit (de meerderheid der kiesgerechtigden) als wel om autoriteit (gezag van het woord Gods); niet om het succes van de partij, maar om de macht van het beginsel.

Hierop dient, zoowel bij de organisatie van de partij als bij de samenwerking met andere partijen in de eerste plaats te worden gelet.

Dit Artikel bevat ongetwijfeld een van de meest kenmerkende verklaringen van het geheele program. De strijd van de politieke partijen wordt veelal — vooral door hen, die dezen strijd van buitenaf bezien — beschouwd als een strijd om de macht. Het gaat, zoo is dan de meening, alleen maar om de meerderheid te verkrijgen en daardoor politieke macht te kunnen oefenen; de verovering van het Regeeringskasteel zou dan het doelwit zijn van alle streven.

Het was juist de tegenzin tegen deze gevaarlijke oppervlakkigheid, die de vereeniging van alle Christelijk-Historischen in het jaar 1908 zoo zeer vergemakkelijkte. De Savornin Lohman had al het bedenkelijke van dit streven naar politieke macht onderhouden en een zijner hoofdgedachten was, daarmede voor goed te breken. Schokking was maar al te zeer overtuigd, hoe dit streven voor de eenheid der Natie noodlottig moest worden. Aan beide zijden waren de geesten dus wel toebereid voor de samenvloeiing. Omtrent het doel der partij-actie bestond eenstemmigheid.

Zoo konden in 1908 alle Christelijk-Historischen zich vereenigen op dit beginsel, dat het niet zou gaan om de meerderheid, niet om de regeermacht, niet om de verovering van het Regeeringskasteel, maar om de bevestiging van de Christelijk-Historische gedachte. Het zou gaan, niet om het succes van de Partij, maar om de macht van het beginsel.

Dit alles nam echter niet weg, dat de nieuw-gewormde politieke groep zich van hare verantwoordelijkheid bewust was en dat zij zeer goed inzag, dat vroeg of laat de staatkundige noodzakelijkheid zou kunnen bestaan, om deel te nemen aan de vorming van een Kabinet, teneinde het voeren van het vereischte, krachtige bewind mogelijk te maken, en dat dan samenwerking met andere politieke partijen onvermijdelijk zou kunnen zijn. Teneinde echter te voorkomen, dat, bij zoodanige samenwerking, het beginsel in de knel zou raken, werd in het laatste lid van

Art. 7 nadrukkelijk vastgelegd, dat het slagen van zoodanige samenwerking altijd ondergeschikt zou blijven aan den eisch van de handhaving van het beginsel.

Met dankbaarheid mag de Unie, twintig jaren na de vaststelling van deze uitspraak, er op wijzen, hoe de volksvertegenwoordigers uit haar midden, zoowel tegenover de bevriende Kabinetten Heemskerk, Ruys de Beerenbrouck en Colijn, als tegenover het liberale Kabinet Cort van der Linden, aan dit beginsel trouw bleven.

Art. 8.

Vermits geheel het volk zich aan de ordeningen Gods heeft te onderwerpen, verzet de Christelijk-Historische Unie zich tegen een groepeerings des volks in twee deelen naar Godsdienstige onderscheiding.

Daaruit volgt evenwel niet, dat geen rekening moet worden gehouden met het feit, dat hier te lande tengevolge van de inwerking der beginselen, door de Fransche Revolutie gehuldigd, en de daaruit voortvloeiende loochening van het Goddelijk gezag op staatkundig gebied, het uiteengaan der politieke partijen ten aanzien van de al of niet-erkenning van dat gezag heeft plaats gehad en in de hand is gewerkt.

Het eerste lid van dit artikel geeft uiting aan een der beide hoofdgedachten, welke in 1908 tot de vorming der Unie leidden. Het beginsel: bij voor- en tegenspoed vast te houden aan het Christelijk karakter en aan de eenheid der Natie, vóór 1908 sterk op den voorgrond gesteld door den Frieschen Bond, wordt hier in klare woorden beleden.

In sterker mate dan in 1908 kon worden vermoed, openbaarde zich in de latere jaren in menigen kring het streven, ons volk te verdeelen, niet slechts in twee groepen, maar in even zoovele groepen als kerkelijke en sociale onderscheidingen zich vormden. Deze verdeling wordt door sommigen met zekere voorliefde

doorgevoerd op elk terrein van het intellectueele en economische leven.

Niet alleen bij het lager en middelbaar onderwijs, waarbij de splitsing naar Godsdienstige onderscheiding noodgedwongen moest worden aanvaard, maar ook bij het hooger onderwijs en bij het nijverheids-onderwijs, waar de verhoudingen geheel anders zijn — en bij het organiseeren van het economisch leven, wenscht men deze scheiding dan volstrekt door te voeren. Daartegen komt de Unie in verzet.

Dit verzet en de ernstige begeerte, de nationale eenheid onder ons volk te bewaren, mogen ons echter nimmer het oog doen sluiten voor het feit, dat, tengevolge van de inwerking der revolutionaire beginselen en van de daaruit voortgevloeiende loochening van het Goddelijk gezag op Staatkundig gebied, de politieke partijen in Nederland uiteengingen naar gelang van hare houding ten aanzien der erkenning van dat gezag. Ook op het gebied van de school had overeenkomstige scheiding plaats.

Maar de Unie blijft weigeren een stuk van ons volk los te laten, dat als het ware buiten den Christelijken kring zou worden gesloten. In tegendeel, de Unie blijft geheel ons volk zien als een Christelijke Protestantsche Natie en wenscht het zich-afschieden van belijdende groepen en het zich-terugtrekken in eigen kring tegen te gaan en tot het onvermijdelijke te beperken, teneinde de gedachte der eenheid zooveel mogelijk werkelijkheid te doen worden.

Art. 9.

De Overheid handhave het Christelijk-Historisch karakter van ons volk, door bevordering van de Zondagsrust, door er tegen te waken, dat het karakter van den Christelijken rustdag zou verloren gaan, en door de instandhouding van de algemeen erkende Christelijke feestdagen.

In aanmerking nemend, dat, ten opzichte van de handhaving der Zondagsrust, de Gemeentelijke Overheid eer en meer tot optreden geroepen is, dan de

organen van het Rijksgezag, is het goed hierbij aan te halen den inhoud van Art. 2 van het Gemeente-program der Christelijk-Historische Unie. Daar lezen wij:

„De Gemeentelijke Overheid handhave de Zondagsrust door met alle haar ten dienste staande middelen den arbeid, waarop zij invloed kan uitoefenen, zooveel doenlijk op Zondag te doen stilstaan en door er tegen te waken, dat het karakter van den Christelijken rustdag zou verloren gaan”.

De oplettende lezer merkt op, dat de laatste volzin van dit Artikel uit het Gemeenteprogram, letterlijk wordt weergevonden in het hierboven vermelde Art. 9 uit het Program van Beginselen. Al is het Gemeente-program twaalf jaar jonger dan het Program van Beginselen, toch werd deze volzin het eerst gevonden in het Gemeente-program van 1920. Bij de jongste wijziging van het Program van Beginselen, in April 1928, werden deze woorden ook in dit program opgenomen. Inderdaad drukken zij volkomen juist uit hetgeen, naar Christelijke en Historische gedachte, de taak der Overheid is, ten aanzien van den Zondag.

Nederland heeft gelukkig nog zijn Zondag, en zelfs in onze groote steden, bij veel wat wij anders zouden wenschen, is het toch nog aan alles te zien, wanneer het Zondag is. De markten, de beurs, kantoren en winkels, zijn gesloten; Post- en Telegraafdienst zijn tot een minimum beperkt en, geheel anders dan in menige plaats in het Buitenland, blijft er een kenmerkend onderscheid tusschen de werkdagen en den wekelijkschen rustdag.

De uitspraken daaromtrent, in de beide genoemde programs, zijn bedoeld als eene waarschuwing en eene aansporing: eene waarschuwing, opdat hetgeen wij bezitten in onzen Nederlandschen Zondag, voor ons volk bewaard blijve — eene aansporing van de Overheid, om voortdurend hare volle aandacht aan dit belang te wijden, opdat, naar Gods gebod en naar de behoefte van den mensch, de Zondagsrust verzekerd blijve en de Zondagsheiliging bevorderd worde.

Art. 10.

Zij is verplicht te waken voor de **Openbare zedelijkheid**, door van het terrein des openbaren levens te weren al wat te dien aanzien in strijd is met de **duidelijke ordening Gods**.

De Wetgever wachte zich voor overschatting van hetgeen hem mogelijk is en van hetgeen, waartoe hij geroepen is, ten opzichte van het zedelijk leven der bevolking. Het is eene misvatting van velen, dat het altijd tot verhooging van het zedelijk peil des volks zou kunnen strekken, elke zedelijke verplichting in een wettelijken plicht om te zetten, of wel al wat zedelijk ongeoorloofd is, ook door wettelijk verbod te treffen. Echter mag niet worden afgeweken van dezen eisch, dat uit het openbare leven, dat is, het leven, waarmede ieder voortdurend in aanraking komen moet, te weren datgene, wat strijden zou met de duidelijke geboden Gods en met de uitspraken van het Heilig Evangelie.

Meer nog dan in de dagen toen het program werd opgesteld, is er thans aanleiding, in dit verband, er op te wijzen, dat de handhaving van het huwelijk, als heilig en onverbreekbaar, behoort tot het fundament, waarop het volksleven rust, en dat het daarom de plicht van Overheid en Wetgever is, de Christelijke grondslagen van het huwelijk te eerbiedigen en de groote waarde van het gezinsleven te erkennen.

Art. 11.

Op haar rust de zorg voor de openbare gezondheid, maar deze verplichting brengt niet mede het recht om iemand te dwingen zich of zijne kinderen te onderwerpen aan kunstbewerkingen, waartegen hij bezwaar heeft.

Ook ten opzichte van het behoeden van het menschelijk lichaam tegen schadelijke invloeden, welke maar al te veel door onreinheid of zorgeloosheid in de hand gewerkt worden, heeft de Overheid een roeping. Het organiseeren van gezondheidsdien-

sten en het inrichten van ziekenhuizen behooren tot de taak der Overheid. Moge een belangrijk deel dier taak voor rekening van de Gemeentelijke Overheid komen, toch is het de plicht der Rijksregeering, door goede wettelijke voorschriften, eenerzijds het ontstaan en voortwoekeren van ziekten zooveel mogelijk te voorkomen, anderzijds steun te verleen en aan wel-doordachte pogingen, van de zijde der burgerij ondernomen, tot beschutting en versterking der gezondheid van het lichaam.

Eene moeilijkheid bij deze gezondheidszorg bracht het vraagstuk der vaccinatie. Ontkend kan niet worden, dat, sedert de algemeene toepassing der koepok-inenting, de gevreesde pokziekte zich onder ons volk in veel mindere mate voordeed. In hoeverre dit uitsluitend aan de inenting was toe te schrijven is uiteraard bezwaarlijk uit te maken. Echter verzet ons program er zich tegen, dat de Overheid het recht zou hebben, zij het met de beste bedoeling, den burger te dwingen, zich te onderwerpen aan eene kunstbewerking, die toch niet geheel ongevaarlijk is en waartegen hij daarom, of om andere redenen, bezwaar heeft. De ervaringen der laatste jaren, ten aanzien van het gevaar der inenting voor kinderen, bijzonder vatbaar voor hersenaandoening, heeft ongedacht het gerechtvaardigde van dit verzet van Christelijk-Historische zijde op duidelijke wijze in het licht gesteld.

Art. 12.

.De Overheid behandelde de Kerk in haar verschillende vormen als van eigen rechte; niet als een vereeniging, maar als openbaring in het volksleven sui juris (met eigen rechtskarakter). Zij beschermde haar in de uitoefening van den eeredienst, behoudens hare onderworpenheid aan de strafwet, en eerbiedigde de historisch verkregen rechten. Zij beschermde ieders recht om zich van de Kerk los te maken.

Niemand, die eenigszins het volksleven kent, zal er zich over verwonderen, dat in het Program der

Unie een afzonderlijk Artikel gewijd is aan de Kerk. Niet alleen heeft een groot deel van ons volk nog steeds meer belangstelling voor het Kerkelijk dan voor het Staatskundig leven, maar in menig opzicht worden zeden en gewoonten door het kerkelijk leven beheerscht; en dit is weder oorzaak, dat het Godsdienstig leven des volks ook voor Overheid en Wetgever groote beteekenis heeft. Het kan de Overheid tot grooten steun zijn, bij de handhaving van orde en recht, maar wederkeerig vraagt dit Godsdienstig leven ook van de Overheid eerbiediging en bescherming.

Gelijk de Savornin Lohman in zijn standaardwerk „Onze Constitutie” terecht opmerkt, is het deze bescherming, welke der Overheid, als hare taak wordt aangewezen in Art. 36 van de Geloofsbelijdenis der Gereformeerde Kerken, met de woorden, dat: „het ambt der Overheid ook is, de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst en het weren en uitroeien van alle afgoderij en valschen Godsdienst”.

Bij de gedeeldheid der Christelijke Kerk is het uitgesloten, dat de Overheid eene keuze zou doen, om uit te maken welke kerkgemeenschap als de ware Kerk zou moeten worden beschouwd; vandaar dat in Artikel 12 van ons Program ook gesproken wordt van „de Kerk in hare verschillende vormen”. Maar indien zich bewegingen openbaren, die — hetzij onder de mom van Godsdienstige uiting, hetzij als opzettelijke anti-christelijke organisatie — de grondslagen van ons volksleven moedwillig zouden ondermijnen; dan rust wel degelijk op de Overheid de taak, op te treden tegen afgoderij en valschen godsdienst, de boosheid terug te dringen en te trachten het Koninkrijk van Jezus Christus te doen vorderen.

Meermalen is de vraag gesteld, als hoedanig de Overheid eigenlijk de Kerk zou hebben te beschouwen. Bij het zoeken van het juiste antwoord op deze vraag treft ons de volkomen overeenstemming tusschen het antwoord van **Hoedemaker** in „De Kerk en het moderne Staatsrecht” en het antwoord van **De Savornin Lohman** in „Onze Constitutie”. De Kerk is genee ver-

eeniging; de Kerk is geen genootschap. Zij is van beide onderscheiden ten aanzien van haar ontstaan, haar einde, haar wet, hare regeering en haar doel. „De Kerk heeft een eigen zelfstandig bestaan, waarmede de Overheid al dan niet rekening kan houden, maar dat nimmer afhankelijk kan zijn van het goedvinden der Overheid”. Vandaar dat terecht de Kerken, welke zich bij het Departement van Justitie als Kerk aanmelden, niet naar eenigen wettelijken eisch worden gekeurd of beoordeeld, (behoudens hare onderworpenheid aan de strafwet) maar eenvoudig in een register worden ingeschreven. „In alle publiek-rechtelijke handelingen worden deze Kerken, als rechts bestaande, beschouwd en behandeld”.

Ten opzichte der geldelijke uitkeeringen aan de Kerken heeft de Staat niet alleen alle historisch-verkregen rechten te eerbiedigen; maar het is plicht, dat van Staatswege, ook door het verleenen van geldelijke bijdragen, het Godsdienstig leven des volks bevorderd worde, en dit op dezelfde gronden, waarop uit de openbare kas gelden worden beschikbaar gesteld voor onderwijs, kunst, wetenschap en de openbare gezondheid. Het ware onverdedigbaar, het mindere overvloedig te steunen en voor het meerdere zich tot belangstellende woorden te bepalen.

Teneinde duidelijk te doen uitkomen, dat de Nederlandsche wet, naar Protestantsch beginsel, zich met klem verzet tegen elke poging tot dwingelandij van de zijde der Kerk, waarvan de Historie overvloedig voorbeelden vermeldt, wordt tenslotte in dit artikel nadrukkelijk uitgesproken, dat de Wet heeft te beschermen het recht van ieder, zich los te maken van de Kerk, zoo zijne overtuiging hem daartoe dringt.

Art. 13.

De Overheid late alle kerkelijke en particuliere instellingen tot verzorging der armen vrij haren arbeid geheel naar welgevallen te regelen; zij beschouwe de verzorging der armen in de eerste plaats als de taak der Kerk, zij trede waar noodig, aanvullend op en

bevordere de samenwerking tusschen de verschillende instellingen, die in dezelfde gemeente werkzaam zijn.

De beteekenis van de uitspraak, vervat in den eersten volzin van dit artikel, is niet zoo gemakkelijk te verstaan. Niemand — zoo denkt wellicht menig-een — zal toch aanbevelen eenen wettelijken maatregel, welke kerkelijke en particuliere instellingen zou belemmeren in de vrije uitoefening van haren arbeid, tot verzorging der armen. Ongetwijfeld denkt thans niemand daaraan. Echter in het midden der 19e eeuw, vóór de totstandkoming der Armenwet van 1854, zijn door geleerde mannen meermalen wettelijke regelingen aanbevolen, waardoor de geheele armverzorging zou komen onder directe leiding van de Overheid, en krachtens welke het aan kerkelijke en bijzondere instellingen slechts vergund zou zijn haren arbeid te blijven voortzetten, indien zij zich aan een wettelijk-geregeld toezicht en aan bepaalde voorwaarden onderwierpen. De verklaring van de hier gegeven uitspraak moet gezocht worden in de wetenschap van hetgeen vroeger geschiedde en in de begeerte tegen herhaling van zoodanig streven tijdig te waarschuwen.

De Armenwet van 1912 waarborgt aan de kerkelijke en particuliere instellingen hare volle vrijheid, en handhaaft het beginsel, dat de Overheid eerst verzorgend optreedt, wanneer het blijkt, dat de naast bloedverwanten, de Kerk en de bijzondere instellingen niet in staat zijn voldoende hulp te verleenen.

Het kwaad, veroorzaakt, door dat vaak verschillende instellingen op hetzelfde terrein werkzaam zijn, zonder eenig onderling overleg, zoodat zij het goed resultaat van elkanders arbeid dreigen te verstoren, tracht de Armenwet van 1912 te voorkomen, door in de grootere gemeenten Armenraden in te stellen. In algemeenen zin kan deze wet beschouwd worden, als te voldoen aan de gedachten, in dit Art. 13 uitgesproken.

Art. 14.

De Overheid behoort hier te lande, in verband met de Nederlandsche Staats- en Maatschappelijke ontwikkeling en economische toestanden, het Hooger Onderwijs krachtig te bevorderen.

Naast volledige vrijlating van het Bijzonder-Hooger-Onderwijs houde zij de Openbare Universiteit als instelling ter ontwikkeling van het wetenschappelijk karakter der natie in stand, doe zij op wetenschappelijk gebied belijdenis van de Christelijke religie door de instelling eener faculteit van Godgeleerdheid op den grondslag der openbaring, binde zij de wetenschap niet aan eenig dogma.

Het Hooger Onderwijs, hoewel het altijd slechts door betrekkelijk weinigen zal worden genoten, is voor de kracht en de toekomst van een volk van de grootste beteekenis. Deze beteekenis ligt zeker ook dáárin, dat veel, slechts bij het Hooger Onderwijs geleerd, noodzakelijk is als wetenschappelijke ondergrond voor een aantal praktische toepassingen in het volksleven. Echter zijn wellicht van nog grooter beteekenis de vakken van godsdienstigen, wijsgeerigen en geschiedkundigen aard, welker kennis onmisbaar is, om het heden van een volk te begripen, en om te verstaan hetgeen voor zijne toekomst nuttig en noodzakelijk is. Het werkelijk wetenschappelijk gehalte van het Hooger Onderwijs, bij een volk, beslist in groote mate over de plaats, die dit volk, in de toekomst, in de rij der natiën zal innemen.

Daarom wordt, door de Unie, voor het Hooger Onderwijs de volle belangstelling van Wetgever en Overheid gevraagd. Zij wenscht daarbij vast te houden den regel, bevestigd door de ervaring van eeuwen, dat de Theologie het middelpunt vormt van alle wetenschap. De Unie bepleit dan ook de handhaving van de faculteit van Godgeleerdheid, welke zij niet wenscht te zien losgemaakt van den grondslag der Openbaring, ons in Gods Woord gegeven.

Vaak wordt met eenige verwondering de vraag gesteld: waarom de Unie — die, op het gebied van het Lager Onderwijs, met overtuiging streed voor de financieele gelijkstelling, ten opzichte der Openbare Kas, van het Bijzonder en het Openbaar Onderwijs — bij het Hooger Onderwijs, overeenkomstigen eisch niet stelt. De beantwoording dezer vraag is niet moeilijk.

Bij het Hooger Onderwijs, toch, zijn de verhoudingen in drieërlei opzicht geheel anders dan bij het Lager — en zelfs bij het Middelbaar en Gymnasiaal Onderwijs.

Het volkomen samenvallen van onderwijs en opvoeding, de verplichting tot bijwoning van alle lessen, en de eisch van neutraliteit van het onderwijs, bestaan wèl voor de Lagere School; maar bij het Hooger Onderwijs is van deze dingen geen sprake. Daarom wenscht de Unie — die bij het Lager Onderwijs genoodzaakt werd allereerst uitkomst te zoeken in de ontwikkeling van het Bijzonder Onderwijs — bij het Hooger Onderwijs, de nationale instellingen niet los te laten, maar blijft zij hare liefde en belangstelling geven aan de Openbare Universiteiten, waar plaats was en ook altijd plaats moet zijn voor wetenschappelijke mannen van overtuigde Christelijke belijdenis.

Art. 15.

Voor zoover het Lager Onderwijs van Overheidswege wordt gegeven, behoort de school te voldoen aan de eischen eener Christelijke opvoeding.

Waar de toepassing van dit beginsel in een land met een historisch verleden als het onze (en met de daaruit ontstane toestanden) zwarigheden ontmoet, worden deze het beste uit den weg geruimd door:

- a. Het onderwijs in handen der locale Overheid te laten, waarbij deze rekening dient te houden met de godsdienstige richtingen der locale bevolking.

- b. Aan de ouders of degenen, die daartoe door dezen zijn aangewezen, rechtmatigen invloed te verzeke- ren op den gang van het onderwijs.
- c. Aan de bijzondere school dezelfde financiëele on- dersteuning te geven als aan de openbare.

Het publiek gezag behoort op den gang en de ont- wikkeling van het gansche volksonderwijs in zijn twee geledingen toezicht te houden en is verplicht het krachtig te steunen. Die steun worde evenwel niet verstrekt aan scholen, waar desbewust zedelijkheid en eerbied voor de wet worden ondermijnd.

Voor dengene, die niets zou weten van den tach- tigjarigen strijd op het gebied van het Onderwijs, die van 1840 tot 1920 in ons land werd gestreden, is dit uitvoerige artikel vrijwel onbegrijpelijk. Maar hij, die de historie en het karakter van dien strijd kent, door eigen deelneming of door zorgvuldige studie, hij hervindt beide, historie en karakter, in de woorden van deze beginseluitspraak der Unie.

..Christelijk Onderwijs, zooveel mogelijk voor alle Nederlandsche kinderen, en volledige vrijheid voor de ouders, tot het kiezen van eene school, overeen- komstig hunne eigene Godsdienstige overtuiging: deze twee waren de beginselen van den Onderwijs- strijd, ingezet door Groen van Prinsterer, bij de Grondwetsherziening van 1840 — gewonnen door De Savornin Lohman, bij de Grondwetsherziening van 1917, en beëindigd door de vaststelling der Onderwijs- wet-De Visser in 1920.

Moest thans het artikel worden vastgesteld, wel- licht zouden enkele onderdeelen een weinig anders worden geredigeerd. De redactie van 1908 draagt het kenmerk van hare vaststelling, midden in de dagen van den strijd. Na de zege ware zeker hier en daar eene gewijzigde uitdrukking gewettigd. Om des beginsels wille behoeft echter in het artikel niets te worden veranderd. Het beginsel bleef hetzelfde, voor het voeren van den strijd en voor het benutten van de overwinning.

Alle Lager Onderwijs, zeker ook het Onderwijs van Overheidswege gegeven, mag niet in strijd zijn met de eischen eener positieve Christelijke opvoeding. Het tegendeel blijft geboden.

Waar het bereiken van dit ideaal voor het Openbaar Onderwijs, sedert de wet van 1857, meer nog sedert 1878, uitgesloten schijnt, zag de Christelijke Gemeente zich genoodzaakt, hare kracht te zoeken en haren plicht te volbrengen in de bevordering van het bijzonder, Christelijk Onderwijs. Nog altijd zijn van beteekenis de woorden, in het bangst van den strijd, op 12 April 1863, den geloovigen door **Gunning** toegeroepen: „Gemeente des Heeren! Gij zijt geroepen het Bijzonder, Christelijk Onderwijs, waaruit Gods Woord niet geweerd is, ter harte te nemen en met alle kracht te bevorderen”. Voor dit Onderwijs, waarop de ouders der kinderen, door het lidmaatschap der Schoolvereeniging, rechtmatigen invloed kunnen oefenen, wordt van de Overheid gevraagd volledige vrijheid en gelijke belangstelling en financieelen steun, als de Openbare School geniet.

Al is veel van hetgeen in dit artikel wordt gevraagd, sedert 1920 verkregen; het verkregene moet behouden blijven. Daarom mag dit artikel geenszins worden beschouwd als historisch monument, maar wel deugdelijk als een op-den-voorgrond-tredend deel van het politiek program, waaronder wij strijden.

Waar tegen de verworven gelijkstelling voor de Wet, van de Bijzondere met de Openbare School, somtijds wordt aangevoerd, dat deze gelijkstelling ook ten goede zou komen aan scholen met uitgesproken anti-nationaal of revolutionair karakter, wordt tenslotte nadrukkelijk verklaard, dat de steun uit de openbare kas behoort te worden onthouden aan scholen, waar zedelijkheid en eerbied voor de Wet kennelijk zouden worden ondermijnd.

Art. 16.

De Overheid bevordere door het verleenen van bijdragen de oprichting van bijzondere scholen, niet be-

hoorende tot die, welke in de beide vorige artikelen zijn genoemd.

Art. 17.

De kweekscholen ter opleiding voor onderwijzers behooren zich aan te sluiten bij de beginselen, waarvan eene overeenkomstig de voorgaande artikelen gemaakte regeling van het volksonderwijs uitgaat.

De Artikelen 16 en 17 hebben betrekking op andere Onderwijsinrichtingen dan die van het gewone Hooger en Lager Onderwijs, met name dus Gymnasia, Lycea, Technische Scholen, Hoogere Burgerscholen, Nijverheids-scholen, Landbouwscholen en Kweek-scholen. Ook de Voorbereidende scholen, oudtijds Be-waarscholen genaamd, hoewel geen eigenlijke On-derwijsinrichtingen, kunnen tot de in Art. 16 be-doelde scholen worden gerekend. Het beginsel der Unie brengt niet mede, dat de financieele gelijkstel-ling tusschen Bijzonder en Openbaar Onderwijs ook voor al deze scholen eisch zou zijn van Christelijk-Historische politiek. Wel mag worden gevorderd, dat ook voor deze Bijzondere scholen bijdragen uit de openbare kas, naar billijkheid, worden beschikbaar gesteld. In groote gemeenten, waar het aantal leer-lingen, dat deze scholen bezoekt, groot genoeg is, om zonder het onderwijs te schaden en de openbare kas te bezwaren, verschillende scholen, van gelijk ka-rakter, te onderhouden, kan er zeker geen aanleiding zijn van Overheidswege belangstelling en steun te dusgenaamde neutrale Inrichtingen en dezen steun te verleen en uitsluitend aan Openbare Inrichtingen of aan onthouden aan Schoolvereenigingen van Christelijke belijdenis. Hier moet gehandeld worden naar billijk-heid en op de wijze, waardoor het belang der plaat-selijke bevolking het meest bevorderd — en met haar karakter het best gerekend wordt.

Ten aanzien van de Kweekscholen voor onderwij-zers en onderwijzeressen bij het Lager Onderwijs, welke deel uitmaken van den geheelen kring, waar-

voor de financieele gelijkstelling bij de wet-De Visser van 1920 werd gewaarborgd, blijft de eisch dezer gelijkstelling uiteraard gehandhaafd.

Art. 18.

De rechtspraak sta in verband met het zedelijk rechtsbesef der natie, volgens wetten, die op de eeuwige rechtsbeginselen rusten. Bij de vaststelling van het strafrecht behoort uitgegaan te worden van het beginsel, dat der Overheid het recht om te straffen van Godswege is toegekend, niet slechts om de maatschappij te beschermen, maar allereerst tot herstel van de geschonden gerechtigheid, desnoods de doodstraf, waartoe het recht haar in beginsel toekomt.

Te dikwijls wordt gedacht, dat wetten en rechtspraak de zeden van een volk vormen. Eer het tegendeel is waar. De wetten en ook de uitspraken van de rechterlijke macht volgen veeleer de zeden, die bij de bevolking algemeenen ingang vonden. Dit geldt, zoowel voor den inhoud der wetten, als voor de rechterlijke beschikkingen, ter tegemoetkoming aan hare onvolkomenheid of tot bestraffing van hen, die hare bepalingen overtraden.

Deze band tusschen rechtspraak en volkszeden mag echter nooit te kort doen aan den onafwijsbaren plicht van Wetgever en Overheid: te trachten wet en rechtspraak te doen beantwoorden aan de eeuwige rechtsbeginselen en althans uit beide te weren, wat met deze beginselen, gelijk God ons deze in Zijn Woord openbaarde, in strijd zou zijn.

Het is een onverschoonbare fout te meenen, dat de mensch meester zou zijn over het Recht en dat het hem toe zou komen naar eigen wil en wijsheid het recht te bepalen en te handhaven. Het Christelijk beginsel leert ons integendeel, dat het Recht meester is over den mensch en dat het de plicht is, vooral van hen, wier roeping het is de wet vast te stellen of het recht te bedeele, het recht ootmoedig te zoeken, om het, eenmaal gevonden, hoog te houden en als regel

voor het volksleven te aanvaarden en te handhaven.

Bij het vaststellen van strafbepalingen en bij het toepassen van het strafrecht mag zeker het belang in het oog gehouden worden van hem, die de wet overtrad, en mogen pogingen tot zijne zedelijke opheffing van Overheidswege worden aangemoedigd en oegunstigd. Echter mogen dergelijke pogingen nimmer als het eerste doel van de strafwetgeving worden beschouwd. Niet de verbetering van den wets-overtreder, ook niet de bescherming van de Maatschappij, is de eerste taak van strafrecht en rechter, maar herstel van de geschonden gerechtigheid. Ook het besef van deze waarheid behoort gelukkig nog tot de Nederlandsche volkszedes. Niet een lagere behoefte, om zich als het ware op den misdadiger te wreken, maar het besef, dat een ernstige schending der gerechtigheid slechts uitgewischt kan worden door een ernstige straf, moet leiden tot eene strafbepaling, die beantwoordt aan den ernst van het gepleegde feit.

Het is dan ook volkomen verklaarbaar, dat zich, telkens na het bekend worden van zeer ernstige misdaden, de wensch openbaart naar herstel van de doodstraf in onze strafwetgeving.

Ons program-artikel erkent, dat de Overheid zich de vraag heeft voor te leggen: in hoeverre toepassing van de doodstraf, waartoe het recht aan de Overheid toekomt, een eisch is van den volkstoestand in bepaalde tijden en in hoeverre bepaalde omstandigheden tot dezen eisch dringen. Niet alleen de onmogelijkheid van herstel, bij rechterlijke dwaling — maar ook het gevaar van daling van den eerbied voor het geschonken leven — en de wetenschap, dat in de Historie maar al te vaak bleek van toepassing der doodstraf tot verwijdering van hen, wier leven den machthebbers hinderlijk was, moeten den Wetgever er van doordringen, dat slechts ernstige omstandigheden hem kunnen noodzaken, dit uiterste wapen den rechter in handen te geven.

Art. 19.

Ten aanzien van de regeling der maatschappelijke verhoudingen worde door den Wetgever voortdurend rekening gehouden met den groei van het sociale leven.

Daarbij sta de gelijkgerechtigdheid van allen, onverschillig in welken economischen toestand zij zich bevinden, op den voorgrond, wat met zich brengt, dat er zooveel mogelijk gezorgd worde, dat niemand tengevolge van zijn economische afhankelijkheid gedwongen worde tot handelingen, die bij meerdere onafhankelijkheid als onzedelijk of onbillijk zouden worden geweigerd.

De Overheid is niet geroepen een ieder een bestaan te verzekeren, maar wel het verkrijgen daarvan zoo veel mogelijk te vergemakkelijken.

Naar herstel der gilden, met hun publiek-rechtelijk karakter, moet niet worden gestreefd, maar wel moeten de samenwerking en saamhoorigheid, die in de gilden zich uitspraken, in de hand gewerkt worden, opdat sociale vrede, eisch eener Christelijke maatschappij, worde bevorderd.

Dit Artikel van ons program geeft antwoord op de vraag, hoe Wetgever en Overheid zich hebben te stellen tegenover het Sociale Vraagstuk. Het ideaal voor 'n volk is, dat er geen Sociaal Vraagstuk bestaat: dat de gemeenschappelijke arbeid regelmatig en voldoende voorziet in het levensonderhoud van allen — en dat, niettegenstaande verscheidenheid van behoeften en van hare vervulling, geen behoeftepeil te laag zij voor den mensch, geschapen naar Gods beeld, en geen vervullingspeil te ver blijve beneden het peil der behoefte.

Het behoeftepeil kan dalen beneden redelijken eisch. De mensch kan zich wennen aan een leven, dat het dierlijk bestaan nadert. Maar de Christen kan met zoodanigen toestand geen vrede hebben; ook in het uiterlijk van den mensch, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis, moet iets van dat Beeld

behouden blijven. Den holbewoner, den krotbewoner, tevreden met zijn niet-menschelijken staat, moet geleerd worden, dat de zon niet door besmeurde ruiten kan schijnen en dat Gods Geest moeilijk in verweerde harten kan doordringen. Reinheid, orde, opening van oog en hart voor Gods gaven in natuur- en menschenwereld, kunnen noodig zijn, om den weg te banen voor Zijnen Geest. Dit groote doel moet ook der Overheid voor oogen staan, bij hare behartiging van het Godsdienstig leven des volks, de hygiëne, het onderwijs en de volkshuisvesting en bij hare zorg voor armen en werklozen.

Grootere zorg echter dan de gevallen, dat behoeften gewekt moeten worden, bieden de toestanden, waarbij de vervulling dreigt verre te blijven beneden het behoeftepeil. Het bewaren of herstellen van de harmonie tusschen de redelijke behoeften en de mate van hare vervulling — zoo grootelijks bevorderlijk aan den socialen vrede, die door de zonde werd verbroken — ziedaar het Sociale Vraagstuk, gelijk het zich aan ons voordoet.

Terecht wijst het eerste lid van Art. 19 op de omstandigheid, welke dit vraagstuk zoo moeilijk maakt, n.l. de voortgang, de ontwikkeling, de groei van het Sociale leven. Stond het Maatschappelijk leven maar eens een aantal jaren stil, dan viel veel van de moeilijkheid van het Sociale Vraagstuk weg, dan ware het beramen van goede voorzieningen niet zoo moeilijk; maar het is alles groei en beweging.

Velen vervallen in de fout, het bestendigen of herstellen van deze vereischte harmonie in het sociale leven te beschouwen als de onmiddellijke taak der Overheid. De Overheid zou dan tot taak hebben aan ieder een behoorlijk bestaan te verzekeren. Wij, Christelijk-Historischen, verwerpen deze verkeerde gedachte. Ook bij werkelijke moeilijkheden in het sociale leven moet zooveel mogelijk de oplossing worden overgelaten aan de werking der vrije krachten in de Maatschappij en aan verantwoordelijkheidsbesef en krachtsinspanning van hem, die zich allereerst

tegenover deze moeilijkheden ziet geplaatst. Arbeid, inspanning, zorg voor het eigen bedrijf en het eigen gezin en, waar noodig, voor ouders en bloedverwanten, die deze zorg noodig hebben, dit alles moet de groote kracht blijven, die het Maatschappelijk leven in stand houdt. Maar tenslotte heeft de Overheid de roeping waakzaam te blijven en, zoo noodig door hare wetten en bemoeiingen, het zwakke te sterken en vooral die maatregelen te treffen, die zonder algemeene samenwerking van het geheele volk niet naar eisch kunnen tot stand komen.

Hier staan wij voor de groote vraagstukken van Armenzorg, Werkloozenzorg, Arbeidswetgeving en Sociale Verzekering. Geheel in strijd met ons beginsel ware het, te jagen naar Overheidsbemoeiing, als zou hare uitbreiding het ideaal zijn voor het volksleven. Veeleer het tegendeel is waar. Dat volk is het gelukkigst, waar de Overheid hare zorg en bemoeiing het meest kan beperken. Maar indien gevaar blijkt, dat de enkele mensch zedelijk en stoffelijk zou ondergaan, bij het jagen naar economischen vooruitgang, bij de bevordering der beste ontwikkelingskansen voor het geheel, dan hebben Overheid en Wetgever in te grijpen.

Hierbij moet steeds in het oog gehouden worden, dat er een saamhoorigheid bestaat tusschen hen, die te zamen ééne taak hebben of die onder gelijke omstandigheden wonen en werken. Deze saamhoorigheid moet leiden tot samenwerking, eene samenwerking, die oudtijds o.a. in de gilden tot haar recht kwam. Terecht zegt ons program, dat op deze samenwerking, die zoozeer den Maatschappelijken vrede kan bevorderen, de aandacht der Overheid voortdurend gevestigd moet zijn.

Verre zij het, dat onzerzijds organisatiedwang of gedwongen lidmaatschap zou worden bepleit. Zelfs moet er tegen worden gewaakt, dat bedrijfsorganisaties zich zouden ontwikkelen tot winstinstituten, die uitsluitend met de belangen der vakgenooten zouden rekenen. Maar dit alles neemt niet

weg, dat de Overheid eerst heeft op te treden, waar de werking der vrije Maatschappelijke krachten faalt of onvoldoende blijkt, en dat altijd weder getracht moet worden, het goede, dat zich in het vrije Maatschappelijke leven vormde, te behouden, te benutten en zijnen groei te bevorderen.

Art. 20.

De Overheid oefent haar gezag uit ten goede van en daarom onder medewerking van het volk.

Deze medewerking neme toe naarmate de taak der Overheid zich uitbreidt.

De directe medewerking wordt het best verzekerd door het verleen van kiesrecht aan de bij de wet aan te wijzen personen, waarbij er naar gestreefd moet worden, dat alle kringen, waaruit het volk bestaat, zooveel mogelijk tot hun recht komen en bij voorkeur de zoodanigen gekozen kunnen worden, die waarborgen bieden voor een deugdelijke vervulling van de publieke taak, waartoe zij geroepen worden.

Werd in de Artikelen 2 en 6, gesproken over roeping en plicht der Volksvertegenwoordiging, Art. 20 handelt over de wijze, waarop deze Vertegenwoordiging des volks moet worden gekozen. Bij de samenstelling van het Program van Beginselen, in het jaar 1908, had Nederland nog het beperkte kiesrecht. Naarmate echter de taak der Overheid zich uitzette en, door uitbreiding van het onderwijs, de algemeene geschiktheid toenam tot het kennismaken en beoordeelen van den inhoud van wettelijke maatregelen, werd het steeds moeilijker eene verdedigbare grens te stellen, voor de toekenning van het Kiesrecht. Daarom werd bij de Grondwetsherziening van 1917, ook door de Christelijk-Historische Unie, de overgang naar het Algemeen Kiesrecht aanvaard, een overgang, die gepaard ging met de invoering der evenredige vertegenwoordiging en van den stemplicht.

Over de deugden en gebreken van de drie factoren, waaruit thans ons Kiesrecht bestaat: Algemeen Stem-

recht, Evenredige Vertegenwoordiging en Stemplicht, ware veel te zeggen. Wij bepalen ons echter tot slechts enkele opmerkingen.

De algemeenheid van het Kiesrecht heeft zonder twijfel dit goede gevolg gehad, dat b.v. in het jaar 1918, toen revolutionaire krachten wilden grijpen naar het gezag, haar terecht kon worden voorgehouden, hoe de gekozen Volksvertegenwoordiging en hare samenwerking met het Rijksbewind, de vruchten waren van een klare uitspraak van **het geheele volk.**

De Evenredige Vertegenwoordiging, hoewel zij, door het optreden van verschillende kleine groepjes met weinig verantwoordelijkheid, in den weg kan staan aan de vorming van een sterk Parlementair Bewind, heeft deze beide voordeelen: dat de onderscheidene politieke groepen meer worden aangewezen op zelfstandig handelen en dus met grooter zuiverheid het eigen beginsel kunnen uitleven, dan het geval was onder het Districten-stelsel, met zijne onvermijdelijke Coalitievorming — en dat aan nieuwe gedachten, van waarde voor de volksontwikkeling, gelegenheid geboden wordt zich in de Volksvertegenwoordiging uit te spreken, ook als het getal harer aanhangers nog betrekkelijk gering is.

De Stemplicht is niet zelden bestreden als onnatuurlijk, omdat het niet zou aangaan de burgerij, als het ware te dwingen tot het kiezen harer vertegenwoordiging, ter verdediging harer rechten tegenover die Regeering. Deze redeneering moet echter van Christelijk-Historisch standpunt, als revolutionair, worden bestreden. Het is niet zóó, dat de Volksvertegenwoordiging eene taak of eene roeping zou hebben tegenover die der Regeering, het tegendeel is waar. De Overheid roept door hare wetten de vertegenwoordiging des volks tot controle en medewerking. In Grondwet en Kieswet wordt het uitgesproken, dat de Overheid voor de goede vervulling van hare taak een vertegenwoordigend Volksorgaan noodig heeft. Daarom legt de Wet den kiezers de taak op, dit Volksorgaan te kiezen. Deze kiesplicht is evenzeer een wet-

telijke plicht, in het algemeen belang, als belastingplicht en militieplicht. De Wetgever blijft volkomen binnen zijne bevoegdheid met dezen Stemplicht op te leggen en het is de plicht van den burger ook ten deze te gehoorzamen aan hetgeen de Wet hem oplegt.

Art. 21.

In de Koloniën behoort een onbaatzuchtige Staatkunde te worden gevolgd met nauwgezette inachtne-ning van het zedelijk en stoffelijk belang van de inlandsche bevolking. Met eerbiediging van het Protes-tantsche beginsel van Godsdienstvrijheid, zij de Re-geering zich bewust van hare roeping als Christelijke Overheid tegenover het heidendom en het mohamme-danisme. Zij ziet toe, dat de eene zending niet ver-storend ingrijpe in den arbeid der andere.

Ten aanzien der Koloniale Staatkunde treft den onderzoeker de volkomene eenstemmigheid tusschen de vroegere politieke programs van de drie groepen, wier samenvloeiing tot de vorming der Christelijk-Historische Unie leidde. Het is opmerkenswaardig, dat nergens direct wordt genoemd de eisch tot hand-having van het Nederlandsche gezag in Indië — zelfs niet de noodzakelijkheid tot bevestiging van den band tusschen Moederland en Koloniën — maar wèl: het volgen van eene onbaatzuchtige Staatkunde, waarbij de bevordering van het zedelijk en stoffelijk belang van de Inlandsche bevolking op den voorgrond moet staan. Roeping en doel van ons Koloniaal beleid worden hier even fijn als juist uitgedrukt.

Het is merkwaardig te zien, hoe thans, twintig jaar nà de samenstelling van ons program, nu juist in de laatste jaren in Indië zooveel is gebeurd, ons program-artikel daar staat, als ware het gisteren opgesteld.

Eene bevolking, dieervaart en voelt, dat hare Re-geering met ernst en toewijding hare zedelijke en stoffelijke belangen behartigt, moge zich korten tijd door opruiers uit haar evenwicht laten brengen; zij strekt ten slotte hare begeerte niet uit naar een

ander Bewind. Juist bij de geestelijke ontwaking van Azië, welke wij thans beleven, en bij den verstaanbaren drang naar meerdere Staatkundige zelfstandigheid, binnen de grenzen van het Nederlandsche Staatsverband, is eene koloniale staatkunde, als in ons program bepleit, **indirect** het aangewezen middel, tot steun van het onmisbare Nederlandsche gezag, en tot versterking van den band tusschen Indië en Nederland.

Ook in onze Koloniën behoort het Protestantische beginsel van Godsdienstvrijheid te worden gehandhaafd, maar niettemin heeft ook daàr de Regeering te toonen, dat Nederland is eene Christelijke Natie, en dat de Overheid, tegenover mohammedanisme en heidendom een positieve taak heeft — niet alleen door te waken tegen hetgeen de Christelijke Zending zou kunnen belemmeren, maar ook door deze Zending daadwerkelijk te steunen.

Waar wrijving tusschen de verschillende afdeelingen der Christelijke Kerk, waaraan wij, Westeringen, ons helaas sedert eeuwen moesten gewennen, lichtelijk schadelijk zou kunnen werken op de jonge en teere plant van het Christendom in het Oosten, rust op de Regeering de taak, deze wrijving zooveel mogelijk te voorkomen, door begrenzing van de onderscheidene zendingsgebieden te bevorderen.

Art. 22.

Bij de regeling der belastingen worde de rechtvaardigheid in dien zin betracht, dat rekening worde gehouden met de draagkracht der verschillende kringen des volks, wat evenwel nimmer leiden mag tot eene opzettelijke bevoordeeling van den eenen maatschappelijken kring ten koste van den anderen.

Te weinig wordt vaak ingezien, van hoeveel betekenis eene eerlijke en beleidvolle belastingheffing is voor het leven van een volk. Waar de draagkracht sterker is, mag uiteraard de verhouding tusschen inkomen en belastingbedrag een hooger cijfer aanwijken. Echter mag de belastingheffing nimmer, ook niet

tegenover den rijkste, het karakter aannemen van eene bedekte onteigening.

Het is goed, dat allen, ook die over betrekkelijk gering inkomen beschikken, mede betalen in de algemeene lasten, welke noodig zijn tot bekostiging der voorzieningen, waarvan allen genieten.

Door het heffen van **enkel directe belastingen**, gegrond op inkomen of vermogen, zouden op den duur de spaarzaamden, die naar verhouding minder verteren en dus meer overleggen, te zwaar worden getroffen; vandaar dat altijd een niet onbelangrijk deel der Rijksuitgaven gedekt moet worden door verteringsbelastingen, o.a. door Indirecte heffingen (invoerrechten en accijnsen). Zoolang bij deze heffing de eerste levensbehoefden weinig of niet belast worden, heeft ieder, door bepaling zijner levenswijze, het voor een deel in de hand, het bedrag vast te stellen, dat hij in deze indirecte heffingen zal bijdragen. Ook bij het bepalen van de normen der indirecte heffingen, kan en moet echter met de draagkracht der onderscheidene kringen des volks rekening worden gehouden.

Het aanwijzen der zaken, waarvan belasting zal worden geheven en het bepalen der juiste verhouding tusschen het bedrag van de directe en van de indirecte belasting, behoort tot de moeilijkste vraagstukken waarvoor staatsman en staathuishoudkundige geplaatst worden. De waardige criticus herinnere zich steeds, dat ook hier de critiek gemakkelijker is dan de kunst.

Art. 23.

Waar Staatsbemoeiing onvermijdelijk is, worde zoo min mogelijk van bezoldigde ambtenaren, zooveel mogelijk van eene van Overheidswege geregelde medewerking der ingezetenen gebruik gemaakt.

De inhoud van dit program-artikel sluit zich aan bij hetgeen in Art. 19 wordt gezegd, omtrent de taak der Overheid ten opzichte van het Maatschappelijk leven. Plaatsing van dit artikel onmiddellijk na Art. 19, ware dan ook zeker verdedigbaar.

Waar de Overheid zich geroepen voelt tot bemoeienis met het Maatschappelijk leven, staan drie wegen open:

1e. onmiddellijke bemoeiing van de Overheid door tusschenkomst van hare ambtenaren;

2e. het instellen van bepaalde lichamen, wier werkring en samenstelling door de Wet worden geregeld, doch wier leden, voortgekomen uit de Maatschappelijke kringen, die zich reeds aan het te behartigen maatschappelijk belang wijdden, geene bezoldiging genieten en ook niet onder direct Overheidsgezag staan (Voogdijraden, Armenraden, Raden van Arbeid);

3e. het overlaten van bepaalde beslissingen, binnen door de Wet te stellen grenzen en, desvereischt, behoudens goedkeuring van het Openbaar Gezag, aan deskundige organisatiën, welke zich in het vrije maatschappelijk leven mochten hebben gevormd.

Het kiezen van den laatsten weg behoort uiteraard met de grootste voorzichtigheid gepaard te gaan. De eisch van het afwegen van aller belang met de striktste onpartijdigheid, zoodra de Overheid direct of indirect zich in het maatschappelijk leven mengt, zal het nimmer gemakkelijk maken het nemen van bindende beslissingen aan derden toe te vertrouwen.

De weg, in de tweede plaats aangewezen, waarbij ter controle, groote invloed kan worden toegekend aan den door de Overheid te benoemen Voorzitter of Secretaris, is in Nederland, ten opzichte van menig belang, reeds met goede uitkomst ingeslagen. Het voortgaan in deze richting, waarbij gedoeld moet worden op eene harmonische samenwerking tusschen de Overheid en ervaren mannen en vrouwen, reeds door het vertrouwen hunner medeburgers met belangrijke Bestuursfunctiën belast, belooft, ook voor de toekomst, uitnemende vruchten, en het is het voortzetten van dezen weg, waarop in ons program wordt aangedrongen.

Art. 24.

De Overheid, geroepen, door het instandhouden van leger en vloot, voor behoud onzer nationale zelfstandigheid te waken, zorgte evenwel, dat de krijgslasten tot het noodzakelijke beperkt blijven en bevordere, ook in het leger, in de kazerne en op de vloot, mede door behartiging van de godsdienstige en zedelijke belangen van soldaat en schepeling, het leiden van een eerbaar en ordelijk leven.

Licht ware de vraag te stellen, of het wel noodig is, in het program onzer Unie, nadrukkelijk te schrijven, dat het de roeping der Overheid is: te waken voor het behoud onzer Nationale zelfstandigheid en, tot afweer van mogelijke aanslagen op deze zelfstandigheid, de vereischte weermiddelen te onderhouden.

Helaas, hetgeen in 1908 slechts noodig scheen als eenvoudige uiting van onze overtuiging ten opzichte van de noodzakelijkheid, leger en vloot behoorlijk te onderhouden, eene overtuiging, die toenmaals door bijna alle politieke partijen werd gedeeld, is thans tweevoudig geboden, nu verschillende politieke groepen de leuze der ontwapening in haar vaandel schrijven.

In aansluiting bij de bovenvermelde woorden van ons program verwerpen wij deze ontwapeningsleuze als onoprecht en gevaarlijk:

onoprecht, omdat de onmiddellijke geestverwanten van deze politieke groepen, in andere landen (verre van voor ontwapening te strijden) haar eigen volk vaak op bedenkelijke wijze in den noodlottigen wedloop der bewapening meevoeren;

gevaarlijk, omdat de ontblooting van ons land van alle militaire weermiddelen, tot het bewaken onzer grenzen, inplaats van den vrede te bevorderen, juist den oorlog zou aantrekken.

Lettend op de spanning, welke nog steeds bestaat tusschen de groote volken van Europa, eene spanning die eer toe dan afneemt, moet ieder, die het oog niet

moedwillig voor de werkelijkheid sluit, tot de erkenning komen, dat de Europeesche vrede nog verre van verzekerd is. Mocht, wat God verhoede, weder direct oorlogsgevaar ontstaan, dan zou de wetenschap, dat Nederland — met zijn vruchtbaren bodem, zijne kostelijke waterwegen en veilige havens — als het ware voor ieder openlag, licht een der Grootmachten bewegen tot een stap in de richting van bezetting van ons land, uit vrees, dat anderen haar voor mochten zijn. En zoodanige stap zou dan zeker den oorlog, die wellicht nog te voorkomen was, doen ontbranden.

Hetzelfde geldt, in overeenkomstigen zin, voor onze rijke, gunstig-gelegen Koloniën in Azië en Amerika.

Daarom, hoezeer wij den vrede wenschen en elke aanleiding tot strijd onder de volkeren willen vermijden, zoo mogen wij — zoowel tot handhaving van recht en van vrijheid, als tot ondersteuning van onze begeerte, onzijdig te blijven, als strijd mocht ontbranden — de aangewezen middelen daartoe niet verwaarloozen, maar moet aan de instandhouding van leger en vloot de vereischte zorg worden gewijd. Echter ook bij de vervulling van dezen plicht moet met andere volksbelangen rekening worden gehouden en moeten de persoonlijke en geldelijke lasten, tot onderhouding onzer defensie, tot het noodzakelijke beperkt worden.

Overeenkomstig onze Christelijke levensovertuiging wenschen wij, waar in het leger en op de vloot een groot aantal jonge mannen worden saâmgebracht, dat van Overheidswege het mogelijke worde gedaan, opdat van het leger, van de kazerne en van de vloot geweerd worde alles, wat met den eerbied voor Godsdienst en zedelijkheid in strijd zou zijn, en wat Nederlandsche ouders beangstigen zou, bij het afstaan van kinderen tot vervulling van hunnen plicht ten opzichte van de veiligheid en de verdediging van het Vaderland.

Art. 25.

In zake het Buitenlandsch beleid worde openbaarheid gegeven aan alles wat in dit opzicht door de Re-

geering wordt verricht, voor zoover dit daarvoor geschikt is en de openbaarheid toelaatbaar is zonder gevaar voor land en volk.

Geen verbintenissen, in welken vorm ook, welke zouden kunnen leiden tot financiële lasten voor den Staat of tot persoonlijke of geldelijke lasten voor de bevolking, worden aangegaan buiten overleg met de Staten-Generaal.

Krachtig worde bevorderd het streven naar de beslissing van geschillen tusschen de volken langs den weg van internationale rechtspraak, arbitrage of bemiddeling, in plaats van door wapengeweld.

Voor zoover dit vereenigbaar is met het landsbelang worde steun verleend aan iedere poging, om de rechtsidee in het volkenrechtelijk verkeer te sterken.

Het laatste artikel van ons beginsel-program werd eerst in het jaar 1928 aan het program toegevoegd; nadat de inhoud van dit artikel reeds in het jaar 1917, in bijna gelijke bewoording, was opgenomen in de Beginsel-verklaring van September 1917, waarmede de Unie de Kamerverkiezing van 1918 tegemoet ging.

De treurige en beangstigende ervaringen van den wereldoorlog waren oorzaak, dat de volken, meer dan vóór dien krijg, aandacht wijden aan het vraagstuk van de Internationale verhoudingen. Een der eersten in Nederland, die een ernstige poging deed, den juistten weg in deze moeilijke materie te wijzen, was de Eere-Voorzitter van onze Unie, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman, die nog in 1914, in het eerste oorlogsjaar, zijne brochure deed verschijnen: „Gedachten over Oorlog en Vrede”.

De beginsel-verklaring van 1917, thans in Art. 25 opgenomen, was eene samenvatting van de groote gedachten, door De Savornin Lohman ontwikkeld, in zijne brochure, waaraan wij enkele volzinnen ontleenen:

„Moetende kiezen tusschen hen, die den vrede wil-

len, en hen, die, om welke reden dan ook, den oorlog verheerlijken, scharen wij ons beslist aan de zijde der eersten”.

„En als de pacifisten vragen, hoe zich te houden tegenover den oorlog; dan is ons antwoord: Vecht niet tegen den oorlog, maar vóór het recht, vóór het Statenrecht. Maakt den Volken duidelijk, dat de oorlog is: **terzijdestelling van het recht**, en daarom alleen geoorloofd, als zijn doel is, handhaving van recht en van vrijheid”.

Ons program vraagt in de eerste plaats de grootst mogelijke openbaarheid bij de onderhandeling tusschen de onderscheidene Regeeringen. De gebeurtenissen van Februari en Maart 1929, rondom verdachte buitenlandsche documenten, bewezen opnieuw hoeveel kwaad geheime verdragen kunnen doen, zoowel door hetgeen er werkelijk in voorkomt, als door hetgeen, door vreesachtigen of kwaadwilligen eraan wordt toegevoegd. Onze eerste eisch is dus: **openbaarheid**, en daarnevens: de onmogelijkheid van verbintenissen, waaraan voor ons volk lasten verbonden zouden zijn, zonder dat de medewerking van de Staten-Generaal verkregen is.

Voorts worde getracht, bij het ontstaan of het dreigen van eenig geschil tusschen de volken, in het bijzonder een geschil, waarbij Nederland zou betrokken zijn, oorlogsgeweld tot het uiterste te vermijden.

In eene beslissing door het domme geweld van wapenen ligt nimmer een waarborg voor het recht. Deze waarborg kan wel gezocht worden in rechtspraak, arbitrage of bemiddeling.

Bij onderhandelingen trede voorzichtigheid op den voorgrond en worde getracht, aan standvastige verdediging van het eigen recht, te paren een open oog voor de rechten en belangen, ook van andere volken.

Indien het mocht gelukken, **door woord en voorbeeld**, dezen geest van rechtvaardigheid en tegemoetkoming onder de volken te sterken, zou wellicht de

dag aanbreken, dat inderdaad tot sterke vermindering der weermacht kon worden besloten.

Ons doel blijve: verwezenlijking der hooge gedachten, reeds in 1918 door De Savornin Lohman ontwikkeld, en in ons artikel 25 uitgesproken. Zoolang echter eene internationale rechtsorde niet algemeen is aanvaard en door de hiervoor vereischte middelen niet genoegzaam is verzekerd, moet de uitspraak, ook van Art. 24 van ons program, onverkort worden gehandhaafd.

